254408 - Kendisinin “Kul mecazen faildir” veya “etkili olmayan bir kudretle faildir” diyen kimseye cevap

Soru

Bir kardeş, bir grupta merhum es-Sa‘dî’nin tefsirine yaptığı yorumda kader meselesinde bana problemli gelen bir ifade kullandı.

İşte el-Fâtiha Sûresi’nin es-Sa‘dî tefsirinden ilgili bölüm:

“Ve (bu sûre) kaderin sabit olduğunu ve kulun hakikaten fail olduğunu ortaya koymuştur; Kaderiyye ve Cebriyye’ye muhalif olarak. Bilakis, ‘Bizi dosdoğru yola ilet’ (âyeti), [hakkı bilmek ve onunla amel etmek] manasına geldiğinden, bütün bid‘at ehli ve sapıklara reddiye niteliğindedir. Zira her bid‘atçi ve sapık buna muhaliftir.
Ve (bu sûre) ‘Ancak Sana ibadet ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz’ ifadesiyle, dini yalnız Allah’a tahsis etmeyi, ibadet ve istianede ihlâsı da ihtiva etmektedir. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”

Ve işte bana problemli gelen yorum:

“Önemli ve ince bir noktaya dikkat çekmek gerekir: Hakikatte hiçbir fail yoktur ki Allah Teâlâ’dan başka olsun. Bu, tevhidin temel esaslarından biridir. Kul ise irade ile faildir. Yani mecazen faildir, hakikatte değil. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.”

Bu hususstaki tereddüdümü gidermenizi istirham ederim.

Detaylı cevap

Allah’a hamd olsun.

Cevabın özeti:

Sonuç olarak, kulun “mecazen fail” olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bu, şer‘î hükümlere ve gözlemlenen gerçekliğe aykırıdır ve çirkin, batıl sonuçları gerektirir.

Bazı kimseler, kulun hakikaten fiil işlediğini, fakat kudretinin etkili olmadığını söylemişlerdir. Bu da batıldır. Hakikatte Cebriyye’nin görüşüne dönmektedir ve Cebriyye’nin sözünden ne sonuç çıkarsa bu görüşten de aynı şeyler çıkar. Hatta İmam el-Cüveynî –Allah ona rahmet etsin– kulun kudretinin etkili olmadığı görüşünü (ki bu, kendi mezhebi olan Eş‘arîlerin mezhebidir) peygamberleri yalanlama ve şer‘î emirleri iptal etme olarak değerlendirmiştir.

O –Allah ona rahmet etsin– şöyle demiştir:

“Birinci esas: Kulun kudreti ve onun, kudretinin konusuna tesir etmesi hakkındadır.
Deriz ki: Tevhid esaslarında, aklı yerinde olan ve taklit derecesinden yükselmiş herkes nezdinde şu kesinleşmiştir: Yüce Rab, kullarından hayatları süresince amellerini talep eder, onları bu amellere davet eder, onlara mükâfat ve ceza vadeder. Ve kendilerinden talep ettiği şeyi yerine getirmeleri için onları güç yetirir kılmış, emri yerine getirmeye, nehiyden sakınmaya imkân tanımıştır. Bu manaları ihtiva eden âyetleri tek tek okumaya kalksam söz uzar; aklı başında, insaflı kimseye ise bunu kesin olarak anlaması kâfidir.
Şeriat kitaplarına bakan, onların içinde bulunan faziletli amellere teşvikleri, helâk edici kötülüklerden sakındırmaları ve bazısına bağlanmış hadleri, cezaları; ardından vaat ve vaidleri; azgınlara ve inatçılara yönelik hesap, azap, kötü akıbet ve dönüş yerleri hakkındaki peygamberlerin haberlerini tasdik etmenin gerekliliğini gören;
Bütün bunları idrak eden, sonra da kulların fiillerinin kendi tercihlerine, iradelerine ve kudretlerine göre gerçekleştiğinde şüpheye düşen kimse ya aklen noksanlık içindedir ya da taklidine bağlı, cehaletinde ısrarcıdır.
Kulun kudretinin fiiline hiçbir tesiri olmadığını söylemek, şer‘î taleplerin tamamını kesmek ve peygamberlerin getirdiklerini yalanlamak olur.
Kim ki, hâdis kudretin konusuna hiçbir etkisi olmadığını, tıpkı ilmin malumuna tesiri olmadığı gibi, iddia ederse; ona göre kulun fiillerinden sorumlu tutulmasının yönü, kulun kendi nefsinde renkler ve idrakler var etmesinin istenmesinin yönü gibidir. Bu ise, itidal sınırından sapıp batılı ve muhal

olanı benimsemektir. Bunun içinde şeriatı iptal etme ve peygamberlerin getirdiklerini reddetme vardır.”

el-‘Akîdetü’n-Nizâmiyye adlı eserinden, el-Kevserî tahkikli baskı, s. 42 ve devamı.

eş-Şehristânî, onun hakkında şunu nakletmiştir:

“Etkisi olmayan bir kudreti ispat etmek, hiç kudret yok demek gibidir.”

(El-Milel ve’n-Nihal, 1/98)

Allah en doğrusunu bilir.

Detaylı cevap:

Kulun, kudreti ve iradesiyle hakikaten fail olduğu, Allah’ın ise onu, kudretini ve iradesini yaratmış olduğu sözü, Ehl-i sünnet ve’l-cemaatin sözüdür.

Saffârînî –Allah ona rahmet etsin– şöyle demiştir:
“Ümmetin selefinin ve imamlarının, ayrıca kaderi ispat eden bütün fırkalardan Ehl-i sünnetin cumhurunun mezhebi şudur: Kul, fiilinin hakiki failidir. Onun hakiki bir kudreti ve hakiki bir istitaati (gücü) vardır.” (“Levâmi‘u’l-Envâri’l-Behiyye”, 1/312)

Kulun “mecazen fail” olduğu sözü ise batıl olup Kitap ve Sünnet’e aykırıdır. Bu, Cebriyye’nin ve onlara muvafakat edenlerin sözüdür. Bunun birçok fasit/bozuk sonuçları vardır ki bunlar, bu dine karşı ilhad ve küfür kapısını açar. Bunlardan bazıları:

1. Eğer kul hakikatte fail olmasa, hakiki fail Allah olsa, o zaman namaz kılan, oruç tutan, ibadet edenin Allah olması; zina eden, hırsızlık yapan, adam öldürenin de Allah olması gerekir. Allah bundan yücedir, pek büyük bir yücelikle münezzehtir.
2. Kul hakikatte fail olmasa, günahlar sebebiyle azap edilmesi zulüm ve haksızlık; taatler sebebiyle mükâfat verilmesi ise abes olurdu.
3. Kul hakikatte fail olmasa, peygamberlerin gönderilmesinin, kitapların indirilmesinin, müjdelemenin ve korkutmanın bir anlamı kalmazdı. Zira hakikatte ne itaat eden olurdu ne de

isyan eden!

Kulun hem hür iradesiyle fail olduğu söylenip de ardından onun mecazen fail olduğu nasıl söylenebilir ki? O hâlde ondan hiçbir fiil meydana gelmemiş olur!

Kulun hakikatte fail olduğunu söylemekte ne sakınca vardır ki? Allah, onu, kudretini ve iradesini yaratandır. Dolayısıyla yaratıcı yalnız Allah'tır. Tam sebebi yaratan, sonucu da yaratandır.

Bunun yanında, bu batıl sözün batıl olduğu her akıl sahibine müşahade ile de malumdur. Biz, insanlardan Zeyd'in yiyip içtiğini ve evlendiğini görüyoruz. Bunu hakikatte kim yapıyor? Yoksa hakikatte yapan hiç mi yok?! Seni tenzih ederiz, bu büyük bir iftiradır.

Bu sözü söyleyen kimseye Zeyd gelse, onu dövse, sövse ve ırzına dil uzatsa, ona fiili sebebiyle kızar mı yoksa "hakikatte fail değil" diye mazur mu görür?!

Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye –Allah ona rahmet etsin– şöyle demiştir:
"Kullar hakikaten faildirler, Allah ise fiillerinin yaratıcısıdır. Kul, mü'min veya kâfir; iyilik yapan veya kötülük yapan; namaz kılan ve oruç tutandır. Kulların amelleri üzerinde kudretleri vardır, iradeleri vardır. Allah ise onların yaratıcısıdır; kudretlerinin ve iradelerinin yaratıcısıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "İçinizden doğru yolda olmak isteyen kimseler için; Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." Tekvir 29.

Kaderin bu derecesini, Peygamber'in –sallallahu aleyhi ve sellem– 'Bu ümmetin Mecusileri' diye isimlendirdiği kaderiyyenin çoğu yalanlamaktadır."
("el-'Akîdetü'l-Vâsıtıyye")

Şeyh Abdurrahman b. Sa'dî –Allah ona rahmet etsin– "el-Ta'lîk 'alâ'l-Vâsıtıyye" s. 100'de şöyle demiştir:
"Bunun açıklaması şudur: Kul namaz kıldığında, oruç tuttuğunda, hayır işlediğinde veya bir günah işlediğinde, o salih ameli de, kötü ameli de yapan kendisidir. Onun zikredilen fiili –hiç şüphesiz– kendi isteğiyle meydana gelmiştir. Kul, zaruri olarak bilir ki o, fiili yapmaya veya terk etmeye mecbur değildir; dileseydi yapmazdı. Nasıl ki bu, vaki olan durumdur, Allah'ın kitabında ve

Resûlü'nün sözünde de bu şekilde beyan edilmiştir. Allah, amelleri –ister salih ister kötü olsun– kullara nispet etmiş, onların bu amellerin failleri olduğunu bildirmiştir. Ameller salih ise onları övmüş ve mükâfat vermiş, kötü ise yermiş ve cezalandırmıştır.

Böylece, fiillerin kullardan, kendi istekleriyle meydana geldiği; dilerlerse yapıp dilerlerse terk ettikleri aklen, duyularla, şer'an ve müşahade ile sabit olmuştur.

Bununla birlikte, eğer sen bunun böyle olduğuna vakıf olduktan sonra bir kimse itiraz edip: 'Bu fiiller kadere nasıl girer? İlâhî irade bunları nasıl kapsar?' derse, şöyle denir:
Bu kullardan sâdır olan hayır ve şer ameller hangi şey ile meydana geldi?
Bunlar, onların kudretleri ve iradeleriyle meydana geldi. Buna herkes itiraf eder.

Ayrıca şöyle denir: Allah, onların kudretlerini, iradelerini ve meşîetlerini yaratmadı mı?
Cevap: Evet, buna herkes itiraf eder. Allah, onların kudretini ve iradesini yaratandır; fiillerin meydana geldiği şeyi yaratandır; nasıl ki fiillerin yaratıcısıdır. İşte bu, meseleyi çözer ve kulun kalben kader, kaza ve seçme imkanın bir araya gelişini idrak etmesini sağlar."

Bununla birlikte, O Teâlâ, mü'minlere çeşitli sebepler, lütuflar ve yardımlar ile yardım etmiş; engelleri onlardan uzaklaştırmıştır. Nitekim Peygamber –sallallahu aleyhi ve sellem– şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki, saadet ehli olan kimseye, saadet ehlinin ameli kolaylaştırılır."

Aynı şekilde, fasıkları ise yardımsız bırakmış, onları kendi nefislerine havale etmiştir. Zira onlar, O'na iman etmemiş, O'na tevekkül etmemişlerdir. Böylece Allah, onların kendileri için seçip yöneldikleri şeye onları yöneltmiştir.

Bazı kimselere ise mesele karışık gelebilir; kulun hakikatte fail olması ile "Allah, kulların fiillerinin yaratıcısıdır" sözümüzü bir arada toplamakta zorlanabilirler.

Bu hususun beyanı, Şeyh İbn Useymîn –Allah ona rahmet etsin–'in zikrettiği üzere, üç yöndendir:

O şöyle demiştir:
"'Fiillerimiz Allah'ın mahlûkudur' sözümüz: Fiillerimizden maksat, ister itaat ister masiyet olsun, ister el ile, ister ayakla, ister göz, burun veya kulakla olsun, yaptığımız her şeydir. Bunların hepsi

Allah’ın mahlûkudur. Bu da şu yönlerden dolayıdır:

Birinci yön: Fiillerimiz, sıfatlarımızdandır. Biz ise Allah’ın mahlûkuyuz. Aslı yaratan, sıfatı da yaratandır. İnsan Allah’ın yarattığı bir varlık olduğuna göre, onun sıfatları da mahlûktur. Fiillerimiz ise bizim sıfatlarımızdır. Dolayısıyla zatı yaratan, sıfatı da yaratandır. İşte bu sebeple ‘Fiillerimiz Allah’ın mahlûkudur’ dememiz sahih olur. Bu birinci yöndür.

İkinci yön: İnsan fiili iki şeyden kaynaklanır: iradeden ve kudretten.

- Kudrete gelince: Allah Teâlâ onu yaratandır. Bunda hiçbir problem yoktur. Allah dileseydi, insandan kudreti alır ve onu fiil işlemekten aciz kılardı.
- İradeye gelince: Bunu da yaratan Allah’tır. Çünkü O, kalbe bu iradeyi koyandır. Nice olur ki insan bir şeyi ister, fakat son anda başka bir şeye yönelir.
  Kimi zaman dostunu ziyaret etmek üzere yola çıkarsın; yolda, bu ziyareti bırakır ve “Yarın giderim, yahut öbür gün” dersin. Bir bedeviye: ‘Rabbin’i ne ile bildin?’ diye sorulmuş; ‘Azimlerin bozulması ve himmetlerin yönünün değiştirilmesiyle’ diye cevap vermiştir.

Bu bedevinin cevabı fıtratından kaynaklanmıştır. “Azimlerin bozulması” demek, insanın bir şeyi kesin bir azimle, içinde en ufak bir tereddüt olmadan yapmaya karar vermesi, sonra sebepsiz yere bundan vazgeçmesidir. “Himmetlerin yönünün değiştirilmesi” de, insanın bir işe niyetlenip başlamak üzereyken ondan dönmesidir. İşte bedevi, bununla Allah’ı bildiğini söylemiştir. Çünkü azimlerin bozulması ve himmetlerin çevrilmesinin bilinen, maddî bir sebebi yoktur; öyleyse sebep mutlaka ilâhîdir.

O hâlde fiillerimiz Allah’ın mahlûkudur. Bunun delili iki şeydir:

1. Fiillerimiz bizim sıfatlarımızdandır; zatı yaratan sıfatı da yaratır.
2. Fiillerimiz, kesin iradeden ve kudretten meydana gelir. İradeyi de, kudreti de bizde yaratan Allah’tır. Tam sebebi yaratan –ki bu irade ve kudrettir– sonucu da yaratandır; bu da irade ve kudretten meydana gelen fiildir.

Üçüncü yön: Allah her şeyin yaratıcısıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Allah, her şeyin yaratıcısıdır.” (Ra‘d, 16)

Bu umum ifade, kulların fiillerini de kapsar. Çünkü kulların fiilleri de ‘şey’dendir.”

(“Şerhu’s-Saffârîniyye”, 1/323)

En doğrusunu Allah bilir.